

УДК 94(437.1):94(437.6)

В.І. АНДРЕЙКО

ПОЗИЦІЯ ЧР І СР ЩОДО КРИЗИ «ВИШЕГРАДСЬКОЇ» ЧЕТВІРКИ

Андрейко Віталій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

У статті автор розглядає загальні аспекти створення «Вишеграда», основні моменти та проблеми взаємодії Чеської і Словацької Республік у рамках регіонального співробітництва, аналізує досвід спільної політики країн Вишеградської четвірки на шляху інтеграції до ЄС і НАТО, який може бути використаний Україною, а також ситуацію всередині регіонального об'єднання та кризові моменти, як виникли у постінтеграційний період.

Ключові слова: Чеська і Словацька Республіки, Вишеградська четвірка, інтеграція до ЄС і НАТО, країни Центральної і Східної Європи.

В статье автор рассматривает общие аспекты создания «Вышеграда», основные моменты и проблемы взаимодействия Чешской и Словацкой Республик в рамках регионального сотрудничества, анализирует опыт совместной политики стран Вышеградской четверки на пути интеграции в ЕС и НАТО, который может быть использован Украиной, а также ситуацию внутри регионального объединения и кризисные моменты, которые возникли в пост интеграционный период.

Ключевые слова: Чешская и Словацкая Республики, Вышеградская четверка, интеграция в ЕС и НАТО, страны Центральной и Восточной Европы.

The article deals with the general aspects of the creation of «Visegrád», the main points and the problems of interaction between the Czech and Slovak Republics in the framework of regional cooperation. The author analyzes the experience of a common policy of the Visegrád Four towards the integration into the EU and NATO, which can be used by Ukraine, and also the author analyzes the situation inside regional integration and the crisis points that were in post integration period.

Key words: Czech and Slovak Republics, the Visegrád Four, integration into the EU and NATO, Central and Eastern European countries.

© В.І. Андрейко, 2012

15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград чехословацьким президентом Вацлавом Гавелом, польським – Лехом Валенсою та угорським прем'єр-міністром Йозефом Анталом була підписана «Декларація про співробітництво Чеської і Словацької Федеративної Республіки, Республіки Польща і Угорської Республіки на шляху європейської інтеграції». В документі були зафіксовані наступні спільні завдання, які вирішували центральноевропейські постсоціалістичні країни на перехідному етапі:

- повне відновлення державного суверенітету, демократії і свободи;
- ліквідація всіх суспільних, економічних і культурно-духовних залишків тоталітарної системи;
- розбудова парламентської демократії, сучасної правової держави, дотримання прав людини і основних свобод;
- створення розвиненої ринкової економіки;
- інтеграція до європейської політичної, економічної, безпекової і правової системи [4].

У Вишеградській декларації також було відзначено, що держави вважають передумовою розбудови демократії і громадянського суспільства центральноевропейську ідентичність і поглиблення співробітництва між країнами-учасницями з метою їх загальноєвропейської інтеграції.

ЧСФР, РП і УР визначили низку конкретних завдань, які необхідно було здійснити, щоб досягти євроінтеграційної мети:

- 1) встановлення гармонійного співробітництва

та тісних зв'язків з європейськими інституціями, проведення консультацій з питань безпеки;

- 2) створення безконфліктних зв'язків між державами, установами, конфесіями та громадськими об'єднаннями;

- 3) сприяння розвитку економічного співробітництва та взаємовигідної торгівлі;

- 4) розвиток інфраструктури, комунікацій та активізація екологічного співробітництва;

- 5) розвиток співпраці територіальних спільнот тощо [1, 76].

Чеська дослідниця новітньої історії Вишеграда Даніела Зруцька вважає, що для заснування Вишеградської групи на початку 1990-х років існували, принаймні, три групи аргументів:

Перша – об'єднана територія і загальна чисельність населення країн-учасниць Вишеграда мають більшу вагу в міжнародних відносинах і на переговорах із європейськими та трансатлантичними структурами, ніж «голос» кожної окремо взятої країни.

Друга – спільний центральноевропейський географічний простір спонукає країни-учасниці об'єднання політично і економічно співпрацювати насамперед із сусідами.

Третій – близька культурна ідентичність та успішність взаємозбагачення культур [6].

Проте, заснування Вишеграда не було якоюсь разовою акцією. Ідея доцільності і необхідності регіональної інтеграції центральноевропейських постсоціалістичних держав зародилася ще в ході антитоталітарних революцій межі 1980-1990-х ро-

ків. Уперше її офіційно всебічно розглянули на саміті президентів, прем'єрів, міністрів закордонних справ і парламентарів ЧСФР, УР і РП, який відбувся у Братиславі в квітні 1990 року. І хоча деякі сучасні зарубіжні дослідники, наприклад словацький політолог П.Лукач, вважають цю багатосторонню зустріч невдалою, якщо і не провальною, братиславський саміт, безперечно, був першим вагомим кроком до створення Вишеграда [5, 57-58]. Після зустрічей прем'єр-міністрів Угорщини, Польщі і Чехословаччини в листопаді 1990 року в Парижі під час форуму НБСЕ було запропоновано і розроблено план об'єднання політичних і економічних зусиль трьох держав для включення в загальноєвропейський інтеграційний процес. Зустріч державного керівництва у Вишеграді 15 лютого 1991 року, на якій і було засновано Вишеградську групу, таким чином була вже другим після братиславського (квітень 1990 року) самітом керівництва цих держав. Третій саміт Вишеграду відбувся в жовтні 1991 року в польському місті Краків, а четвертий – у травні 1992 року в Празі. Після розпаду ЧСФР повноправними членами Вишеградської групи з 1 січня 1993 року стали нові незалежні держави – Чеська Республіка і Словацька Республіка, а «вишеградська трійка» трансформувалася у «вишеградську четвірку» [2, 3-9].

Вишеградською декларацією 1991 року не передбачалося створення якихось спеціальних бюрократично-організаційних структур для керівництва діяльністю цього міжнародного регіонального об'єднання. Вишеград по суті представляв собою добровільну політичну асоціацію центральноевропейських постсоціалістичних держав і виступав тільки як координаційний орган, що сприятиме входженню країн-членів об'єднання в європейське співтовариство, в його політичні та економічні інституції. Втім, уже в першій половині 1990-х років у його рамках склалася багаторівнева система співробітництва і постійних взаємозв'язків – від президентських до урядових і міністерських структур. Механізми вишеградської співпраці дозволяли з самого початку досить ефективно координувати кроки країн-учасниць Вишеградської групи на шляху до ЄС і НАТО.

У той же час, участь ЧР і СР в багатосторонньому центральноевропейському співробітництві в рамках Вишеградської групи протягом першої половини 1990-х років не набрала достатнього розмаху. Швидше, навпаки, Чехія і Словаччина з різних причин на середину 1990-х років перетворилися в гальмівний чинник розвитку взаємодії «вишеградської четвірки».

По-перше, чеське державне керівництво із зовнішніх причин, а словацьке – із внутрішньополітичних дотримувалося дещо упереджених поглядів щодо основних завдань і напрямів співпраці країн-членів Вишеграда. Прем'єр-міністр ЧР Вацлав Клаус уже з 1992 року вважав другорядною політичну інтеграцію центральноевропейських постсоціалістичних країн у рамках Вишеградської групи. Він вбачав першочерговою необхідність економічної інтеграції держав регіону. Словацький прем'єр Володимир Мечіар та очолюваний ним Рух за демо-

кратичну Словаччину з кінця 1994 року взагалі почали сповідувати ідею специфічного, т. зв. «третього шляху» розвитку СР, зокрема і на міжнародній арені. Проголошувалися гасла щодо виключного геополітичного розташування Словаччини як «мосту» між Сходом і Заходом, утверджувалась ідея «нейтралітету» СР. Тому увага ЧР і СР до розвитку вишеградської співпраці на середину 1990-х років суттєво знизилася.

По-друге, двостороння чесько-словацька міждержавна взаємодія в першій половині 1990-х років не змогла стати своєрідним «двигуном» Вишеграда. Мусимо навіть констатувати, що після «оксамитового розлучення» та проголошення незалежності ЧР і СР зовнішньополітичні взаємини між двома новими європейськими демократіями на декілька років потрапили в смугу стагнації.

На Мадридському саміті 1997 року для трьох найперспективніших країн ЦСЄ – Угорщини, Польщі та Чеської Республіки загорілося «зелене світло» щодо вступу до НАТО, і повною мірою була продемонстрована серйозність, з якою Альянс ставиться до своєї внутрішньої і зовнішньої трансформації. На це вказали далекосяжні кроки в усіх ключових галузях: початок переговорів про вступ та підтвердження політики «відкритих дверей» щодо вступу нових членів у майбутньому; вдосконалення ПЗМ та створення Ради Євроатлантичного Партнерства (РЄАП), яка стала новим засобом подальшого розвитку співробітництва. 1 січня 1998 р. Угорщина, Польща і Чехія отримали особливий статус в НАТО, а це означало можливість брати участь з правом консультативного голосу в різних зустрічах Альянсу [5, 57-58].

Після тривалого підготовчого процесу настала довгоочікувана подія. Урочиста церемонія прийняття Угорщини, Чеської Республіки та Польщі у НАТО відбулась 12 березня 1999 року у місті Індепенденс, штат Міссурі (США). 16 березня національні прапори трьох нових членів були підняті перед штаб-квартирою НАТО у Брюсселі в присутності прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана, та, відповідно, прем'єр-міністрів Чеської Республіки і Польщі. Починаючи з 12 березня 1999 р. ці три країни ЦСЄ – повноправні члени Альянсу, беруть повноцінну участь у самітах й інших заходах НАТО [3, 123].

За прикладом центральноевропейських держав аналогічний рух до НАТО і ЄС з 2005 року розпочала Україна, яка розраховує і на підтримку західних постсоціалістичних сусідів у справі євроатлантичного інтегрування. У цьому контексті особливий інтерес для реалізації сучасної прискореної стратегії євроінтеграції України представляє досвід постсоціалістичних центральноевропейських держав – нових членів ЄС і НАТО із солідарної підтримки Словаччини на шляху євроатлантичної інтеграції. Саме завдяки взаємній підтримці і ефективним механізмам співпраці провідні з них – Польща, Словаччина, Угорщина і Чехія змогли досягти значних успіхів у справі європейської інтеграції та одночасно – 1 травня 2004 року вступити до ЄС. При цьому центральноевропейські країни мають унікальний досвід спільного забезпечення

прискореного вступу однієї держави – Словацької Республіки до ЄС і НАТО, за активної і скоординованої підтримки РП, УР і ЧР.

СР, в основному з внутрішньополітичних причин – через одіозність правлячого популістського режиму В.Мечіара 1994-1998 років, спочатку навіть не була включена – єдина серед країн Вишеграда до першої хвилі розширення ЄС на Схід (як і не була прийнята в 1999 році, на відміну від РП, ЧР і УР, до НАТО).

Після перемоги об'єднаної демократичної опозиції на парламентських виборах 25-26 вересня 1998 року в СР відбулися швидкі політичні і економічні зміни, і країна отримала новий євроінтеграційний шанс – наприкінці 1999 року була додатково включена до першої групи кандидатів на вступ до ЄС.

Копенгагенський саміт ЄС у грудні 2002 року схвалив рішення про вступ Словаччини з 1 травня 2004 року до ЄС у складі першої групи десяти країн-кандидатів (так само, як листопадовий 2002 року саміт НАТО в Празі затвердив вступ СР у квітні 2004 року до альянсу).

Таким чином, апеляція до успішного євроінтеграційного прикладу Словаччини, яка за солідарної підтримки всіх інших центральноєвропейських держав у стислі строки наздогнала Польщу, Угорщину і Чехію на шляху євроатлантичної інтеграції та одночасно з ними 1 травня 2004 року стала повноправним членом Європейського Союзу, – наочний приклад і досить вагомий аргумент для сучасної України на переговорах із загальноєвропейськими інституціями та керівними органами ЄС щодо прискорення вступу Української держави до Європейського Союзу.

Втім, вишеградське співробітництво пережило серйозну кризу. 10 вересня 2006 року в угорському місті Вишеград відбулася зустріч прем'єр-міністрів «вишеградської четвірки»: УР – Ф.Дюрчання, РП – Я.Качіньського, ЧР – М.Тополанека та СР – Р.Фіцо. Зустріч глав урядів була, з-поміж іншого, присвячена 15-річчю заснування Вишеградської групи. Саме у м. Вишеград 15 лютого 1991 року було підписано засновницькі документи цього регіонального міжнародного політичного об'єднання.

Саміт прем'єрів центральноєвропейських держав у Вишеграді, однак, завершився публічним скандалом. Попередньо програмою були передбачені не лише багатосторонні дискусії 4-х прем'єрів, але й переговори на двосторонньому рівні. Серед них планувалася і двостороння зустріч прем'єрів УР та СР – Ф.Дюрчання і Р.Фіцо. Передбачалося, що вони особисто вперше після ускладнення угорсько-словацьких міждержавних відносин внаслідок націоналістських антиугорських проявів серпня-вересня 2006 року в Словаччині обговорять стан двосторонніх відносин.

Проте прем'єр-міністр УР Ф.Дюрчання демонстративно відмовився зустрічатися і вести двосторонні переговори із словацьким партнером. А на

заклучній прес-конференції всіх чотирьох учасників саміту Ф.Дюрчання публічно пояснив, що його переговори із Р.Фіцо зараз – в умовах напружених угорсько-словацьких міждержавних відносин не дали б жодного результату і завершилися б лише сваркою. Угорський прем'єр вказав, що між УР і СР існує принципова відмінність в оцінці становища національних меншин у Словаччині і не варто вести переговори з політиком, який залучив до правлячої коаліції націоналістів, екстремістів і радикалів. Прем'єр СР був настільки вражений таким виступом Ф.Дюрчання, що спромігся сказати у відповідь журналістам лише те, що мабуть угорський прем'єр мав на увазі іншу країну, а не Словаччину.

Ситуацію на прес-конференції спробував врегулювати прем'єр-міністр ЧР М.Тополанек, який зазначив, що і цей спір свідчить лише про недосконалість центральноєвропейської демократії. Словацький прем'єр Р.Фіцо уже перед від'їздом з Вишеграда в'їдливо зазначив журналістам – його намагали «вчити» ті іноземні особи, які самі мають значні внутрішньополітичні проблеми, маючи на увазі Ф.Дюрчання, котрий протистоїть політичній кризі в УР. А Словаччина, стверджував Р.Фіцо, – єдина країна Вишеградської групи, де збереглася політична стабільність.

І дійсно, загалом іноземні експерти констатують, що саміт прем'єрів «вишеградської четвірки» відбувся в найбільш несприятливий момент, коли в УР і РП розгорнулися внутрішньополітичні кризи, в ЧР не існує навіть стабільної влади, а націонал-популістська правляча коаліція в СР втягується в міжнародно-політичну ізоляцію. Тому саміт 10 жовтня в угорському Вишеграді проходив поспіхом. За рекомендацією угорських господарів, які побоювалися масових демонстрацій, прем'єри не афішували своє пересування до місця засідань і офіційні іноземні делегації їхали до Вишеграда майже крадькома – навіть без державних прапорців на автомобілях (які були встановлені на їх авто лише на під'їзді до місця зустрічі). Нічого серйозного, крім погодження позицій про необхідність вступу країн Вишеградської групи до Шенгена восени 2007 року, а не в 2008-2009 роках, як пропонували загальноєвропейські керівні органи, на саміті не обговорювалося. А після угорсько-словацького скандалу взагалі були відмінені всі білатеральні переговори й інших прем'єрів.

У цілому, саміт глав урядів Вишеградської групи 10 жовтня у м. Вишеград не виправдав сподівання і угорської сторони. Прем'єри інших країн Вишеграда не продемонстрували публічно солідарну підтримку Ф.Дюрчаню. Виглядало так, що кожен з іноземних учасників поспішав повернутися до своєї держави, де має власні серйозні проблеми.

Словаччина на саміті 10 жовтня взяла в свої руки керівництво Вишеградською групою на рік. Від її активності і позиції значним чином залежатиме реанімація всієї системи вишеградської співпраці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Региональная интеграция в Европе. – Под ред. Л.И.Глухарева, М.: МГУ, 2001. – 230 с.
2. Стативка А. Чехія – Словаччина: нова якість двосторонніх відносин // Політика і час. – 2006. - №3. – с.3-9.
3. Chronology of Hungary's accession to NATO // Hungary: a member of NATO. - Budapest - 1999. - P.123.
4. Deklarace o spolupraci Ceske a Slovenske federativni republiky, Polske republiky a Madarske republiky na ceste evropske integrace // [Електроний ресурс] – Режим доступу до статті: www.visegradgroup.org.
5. Lukač P. Regionálna spolupráca v strednej Európe na začiatku 21. storočia – nové podoby a nové výzvy // Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2001. – Bratislava: SIMS, 2002. – S.57-58.
6. Zrúčka D. Vznik a vývoj Visegrádské skupiny // [Електроний ресурс] – Режим доступу до статті: www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=105